
"Ik wil hier absoluut niet weer terug komen!"

Maatschappelijke re-integratie van langgestraften vanuit een toekomst gerichte en sociaal psychiatrisch verpleegkundig oogpunt.

Benjamin van Aurich
Monique Deenen

Auteurs zijn SPV

In 2015 zaten er bijna 40.000 mensen vast in één van de Nederlandse gevangenissen. De personele bezetting op deze groep gedetineerden bedroeg ruim 9.000 man/vrouw (CBS, 2016). In het Masterplan Dienst Justitiële Inrichtingen (Dienst Justitiële Inrichtingen, 2013) staat beschreven dat er bezuinigingen moeten plaatsvinden binnen DJI. Er moeten gevangenissen sluiten en personeel moet minderen in omvang. Ook moeten er meer meerpersoonscellen komen. Het is van belang om de kernbegrippen in stand te houden om een verantwoord detentieklimaat te waarborgen. Het gaat om veiligheid, zelfredzaamheid, menswaardigheid en een verantwoorde terugkeer naar de maatschappij. Dit artikel heeft als doel om stil te staan bij de ontwikkelingen binnen detentie en de meer individueel gerichte benadering van langgestraften. Er wordt gekeken wat onderzoek er over zegt en er is een interview afgenomen met een langgestrafte gedetineerde om te bespreken of de gewenste ontwikkelingen al merkbaar zijn in de praktijk. Hierna wordt er een koppeling gemaakt naar wat de sociaal psychiatrisch verpleegkundige (SPV) zou kunnen bijdragen tijdens detentie en in het traject naar maatschappelijke re-integratie.

Geschiedenis

Ons rechtssysteem stamt uit 1811, toen Napoleon Bonaparte zijn intrede had gedaan in Nederland en het Franse rechtsmodel introduceerde. Bij de onafhankelijkheid van Nederland in 1813 bleef het rechtssysteem voortbestaan. Waar het Openbaar Ministerie (OM) vroeger optrad bij civiele zaken en toezicht hield op de rechtspraak, zo doet het OM dit vandaag de dag niet meer. Tegenwoordig is het OM een overheidsorganisatie die zich bezighoudt met de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde en met andere taken die in de wet geregeld zijn. De hoofdtaken van het OM zijn opsporen en toezicht houden op de tenuitvoerlegging van strafvonnissen. Alleen het OM mag strafzaken aanbrengen bij de rechter. Als opsporingsambtenaar/vertegenwoordiger van het OM, heeft de officier van justitie (OvJ) ook een prominente rol in het rechtssysteem. Waar de OvJ zich in de 19de eeuw voornamelijk bezig hield met welke straf de verdachte opgelegd moest krijgen, zo veranderde deze rol in het midden van de 20ste eeuw. Hij onderhoudt sinds die periode meer contact met de politie en andere instanties en niet meer enkel met de rechter. Door deze verschuiving is er meer maatschappelijke betrokkenheid ontstaan en wordt het OM meer als eindverantwoordelijke gezien aangaande strafzaken. Ze komen op voor het recht van de slachtoffers.

In 1922 werd het schikkingsvoorstel ingevoerd. Voor die tijd werden alle strafzaken voor de rechter gebracht. In de meeste gevallen hield de schikking een geldboete in, die de verdachte aan het slachtoffer moest betalen. Vlak na de introductie van het schikkingsvoorstel, ging het voornamelijk om overtredingen. Heden ten dage wordt het ook ingezet bij lichte misdrijven (diefstal) en verkeersovertredingen. Hierdoor wordt de rechter ontlast en vallen deze zaken onder het bestuursrecht. Sinds 2008 kan het OM, bij een overtreding of een licht misdrijf, ook zelf een straf opleggen aan de verdachte.

Wat is de reden van het opleggen van een straf en wat voor soorten straffen zijn er?

Als iemand door een rechter schuldig wordt verklaard krijgt deze persoon een straf opgelegd. Het doel van deze straf kan zijn: vergelding, preventie, schadevergoeding en/of een poging tot herstel van de oude toestand. Er bestaan verschillende strafsoorten. De hoofdstraffen zijn: de gevangenisstraf bij een misdrijf (één dag tot levenslang), hechtenis bij een overtreding (één dag tot achttien maanden), de taakstraf en de geldboete. Naast de hoofdstraffen zijn er ook nog bijkomende straffen. Deze komen in mindere mate voor. Naast straffen, is er ook de mogelijkheid om een maatregel opgelegd te krijgen. De bekendste maatregelen, gericht op het terugdringen van recidive, behandeling en resocialisatie, zijn Terbeschikkingstelling (TBS) en Inrichting Stelselmatige Daders (ISD). Deze maatregelen zijn tweeledig, namelijk om de maatschappij te beschermen en het voorkomen van nieuwe delicten (Dienst Justitiële Inrichtingen, z.d.).

(Levens)Langgestraft wat houdt dat in?

In Nederland is sinds de afschaffing van de doodstraf in 1870, de levenslange gevangenisstraf ingevoerd. In Nederland is deze straf ook daadwerkelijk levenslang en is er slechts in uiterste gevallen de mogelijkheid tot gratie. Mensen die in de categorie langgestraften horen, zitten een straf van tien jaar of langer uit. Hier zijn verschillende meningen over als het gaat om de lengte van een gevangenisstraf. Niet alleen de letterlijke tijd speelt een rol, maar ook de beleving van de detentieperiode. Een lange gevangenisstraf kan leiden tot een "gevangensmasker" (Haney, 2006). Hierbij kan zich een coping mechanisme ontwikkelen dat zich uit in hypermasculiniteit, argwaan en emotionele afvlakking. Angst speelt vaak dagelijks een grote rol. Uit een onderzoek van Liem en Kunst (2011) blijkt dat lange termijn detentie blijvende sporen achterlaat. Hierbij valt te denken aan posttraumatische stress gerelateerde verschijnselen. Deze zijn het gevolg van langdurige blootstelling aan traumata, zoals (eenzame) opsluiting, langdurige dagelijks terugkerende kleineringen en gewelddadige confrontaties met bewaarders en medege-detineerden. Bij levenslanggestraften blijkt het lijden aan onzekerheid over de lengte van detentie een specifiek kenmerk te zijn (Leigely & Ryder, 2015). Dit heeft te maken met de hoop die gedetineerden Ondanks diverse verschillen in beleving tussen levenslang en lang gestraften, is gebrek aan zingeving een onderwerp dat voor beide groepen geldt. Net als het ondervinden van de gevolgen van psychische schade zoals suicidaliteit, angst voor institutionalisering, afstomping en verlies van tijdsbesef. Daarbij moet vermeld worden dat suicidaliteit niet persé in het begin van de detentieperiode op de voorgrond treedt, maar bij de bewustwording van de lengte van de straf.

Wat wordt er vanuit onderzoek geschreven over re-integratie en nazorg?

In het onderzoek van Van Kuijck, Liem, & Raes (2016) wordt beschreven dat de sterke toename van veroordelingen tot lange straffen en levenslang niet is terug te leiden naar een toegenomen aantal moorden. Deze trend is eigenlijk al jaren dalende. Daarnaast is het ook niet zo dat de moorden die gepleegd worden van gruwelijker aard zijn dan voorheen.

De toename, die wordt gezien, heeft vooral te maken met het feit dat moord en doodslag gewoonweg langer en harder worden bestraft. Ook de recente verhoging van het maximum van de tijdelijke gevangenisstraf van twintig naar dertig jaar, heeft de toename van veroordelingen tot levenslang niet kunnen stoppen. Over de effecten van detentie is veel geschreven. Wat betreft empirisch onderzoek in Nederland is niet apart aandacht besteed aan langgestraften. Wel zijn er al een aantal beschrijvende studies geweest die aandacht hebben besteed aan deze groep gedetineerden. Zo is er het onderzoek van Van de Sande (2007) waarin een aantal stadia wordt beschreven die een gedetineerde kan doorlopen:

- 1ste fase: boosheid, verzet, ongeloof en het vasthouden aan de hoop dat het vonnis nog wordt herzien.
- 2de fase: bewustwording van de aard van de (levens)lange gevangenisstraf, hetgeen gepaard gaat met hoop op gratie. Met gratie wordt eventuele kwijtschelding, vermindering of verandering van de straf bedoeld.
- 3de fase: ledigheid in de strafbeleving, waarin de sleur en herhaling hun tol gaan eisen.
- 4de fase: optreden van institutionalisering, waarin de gedetineerde vergroeit met (de voorspelbaarheid van) de penitentiaire inrichting. Daarnaast leidt het verdwijnen van toekomstperspectief tot vragen op het gebied van zingeving. In deze fase komen dan ook geregeld gedachten over suïcide naar boven (Van Kuijck et al., 2016).

Deze fasen passen ook bij TBS-longstay patiënten, die tegen hun zin gedwongen opgenomen of gedetineerd zijn gedurende een onbekend aantal jaren. In de meeste gevallen voor zeer lange tijd. Uit het eerder genoemde onderzoek van Van Kuijck et al. (2016) kwam naar voren dat de langgestraften veel overeenkomsten vertoonden op het gebied van de levensloop. Zo heeft het merendeel geen andere opleiding genoten dan middelbaar onderwijs. Ten tijde van het delict waren velen van hen gescheiden, hadden geen vaste partner, hadden een moeizame relatie met hun kinderen en kampten met drugs- en alcoholverslaving.

Het relatief lage opleidingsniveau zorgde niet voor noemenswaardige taalproblemen. Over het arbeidsverleden kon het volgende gezegd worden: slechts enkelen hadden een arbeidscontract ten tijde van het delict, terwijl anderen hun inkomsten genereerden uit een eigen onderneming, al dan niet aangevuld met criminele inkomsten.

In detentie wordt een groot gevoel van nutteloosheid ervaren onder de gedetineerden. Dit wordt versterkt doordat er weinig mogelijkheden zijn om een cursus te volgen of zinvol werk te verrichten. Er wordt veelal gezegd dat het werk binnen een PI weinig zinvol is en al helemaal niet gericht is op het leven na detentie of op ontwikkeling. Studiemogelijkheden zijn er weinig, want het wordt als onzinnig gezien voor mensen die langgestraft zijn of levenslang hebben. Er heerst een gevoel van bewaard worden zonder verder perspectief. Als langgestrafte hoor je bij een vergeten groep. Als er gekeken wordt naar de psychische gezondheid kan er gezegd worden dat vier zaken een rol spelen. Dit zijn: suïcidaliteit, angst voor institutionalisering (verlies van zelfbeschikking en keuzevrijheid), afstomping, en verlies van tijdsbesef (Van Kuijck et al., 2016). Met dat laatste wordt bedoeld dat velen zich zo oud voelden als ten tijde van hun veroordeling. In hun beleving heeft de tijd stilgestaan, hetgeen ze toeschreven aan het verlies van contact met de buitenwereld en de dagelijkse routine in detentie. Deze is altijd hetzelfde. Aan de andere kant is het ontwikkelen van routine en het leven van dag tot dag, de enige manier om een lange of levenslange straf te doorstaan.

In het onderzoek van Doekhie, Dirkzwager, en Nieuwbeerta (2017) over toekomstverwachtingen onder langgestraften worden interessante zaken beschreven. Zo wordt er gezegd, dat het niet persé nodig is om een optimistisch denkbeeld te hebben om uiteindelijk te stoppen met criminaliteit en wordt er in plaats daarvan geconcludeerd dat denkbeelden optimistischer kunnen worden, naarmate iemand buiten succes ervaart. Stappen op het pad naar een leven zonder criminaliteit die als succesvol worden ervaren, versterken het optimistisch denken. Zo wordt er, in het onderzoek theoretisch gekeken naar wat er nodig is om te stoppen met crimineel gedrag na langdurige detentie. Sociale factoren die een positieve bijdrage hebben zijn onder andere: het belang van bindingen met ouders, vrienden, werk en/of school en het vinden van een geschikte partner. Dit soort bindingen kunnen bijdragen aan een turning point bij de gedetineerde. Hier wordt mee bedoeld dat ze kunnen bijdragen aan het in gang zetten van verandergedrag. Het blijkt dat familie en partners belangrijke bronnen zijn van emotionele en financiële steun, maar tevens zorgen voor huisvesting en een gevoel van stabiliteit. Langgestraften die gemotiveerd zijn en over zelfvertrouwen beschikken hebben meer kans op het uiteindelijk stoppen met criminaliteit. Er werd een sterk gevoel van controle over de toekomst en vertrouwen in eigen kunnen gezien bij die personen die inderdaad waren gestopt met criminaliteit na detentie. Er kan worden vastgesteld dat zowel sociale als meer individuele factoren een grote rol spelen bij deze vorm van gedragsverandering.

In dit onderzoek komt ook naar voren welke sociale en individuele factoren hoog scoren in verhouding met een positieve toekomst. Meerdere sterke bindingen in de vorm van woning, werk, partner, kind en een goede band met de ouders of moeder, hebben een goed effect. Ze worden gesteund door hun sociale contacten en hebben hier in detentie regelmatig contact mee. De steun van ouders is belangrijk wanneer duidelijk is dat na detentie de deur daar open staat. Het hebben van één of meerdere kinderen waarbij sprake is van een hechte band, draagt positief bij. Ze zien hun kinderen bij bezoek of verlof en praten in termen van missen, rolmodel, een goede vader willen zijn en de behoefte om hun kind te zien opgroeien. Er wordt overigens weinig gesproken over vrienden. Met betrekking tot de individuele factoren lijkt de focus te liggen op het heft in eigen hand nemen. Vrienden vanuit het leven op straat hebben weinig goeds gebracht en daarvoor wordt verantwoordelijkheid genomen. De controle over de eigen toekomst en het behalen van gestelde doelen is een gevoel dat zal bijdragen aan een positieve toekomst. Wanneer er sprake is van een lage score op sociale en individuele factoren, komt dat naar voren in weinig binding met kind(eren), partner of ouders. Ze ontvangen tijdens hun detentie weinig of geen bezoek van vrienden of familie. Veelal zijn ze opgegroeid met criminele activiteiten als geweld en stelen. Ze kunnen zich een leven zonder criminaliteit niet voorstellen.

Er kan concluderend gezegd worden dat een positiever toekomstbeeld om op het rechte pad te blijven vaker voorkomt bij langgestrafte gedetineerden die zich aan het eind van hun straf capabel genoeg vinden en het gevoel hebben het heft in eigen handen te kunnen nemen. Zo lijken de eerder genoemde sociale bindingen voor meer zekerheid en zelfvertrouwen te zorgen. Een hoge score op alleen die sociale factoren lijkt niet genoeg te zijn voor een toekomstbeeld zonder criminaliteit. In Nederland wordt ondertussen bij langgestraften in het kader van re-integratie aandacht besteed aan diverse leefgebieden. Hierbij valt te denken aan werk en wonen. Bij goed gedrag kunnen ze in aanmerking komen voor gedragsinterventies om cognitieve vaardigheden te vergroten. Daarnaast zou het waardevol zijn om meer aandacht te besteden aan individuele factoren zoals het zelfvertrouwen en zelfeffectiviteit van de gedetineerden, met als doel om ze het gevoel te laten ontwikkelen dat ze zelf richting kunnen geven aan het leven wanneer ze vrij komen en ervoor te zorgen dat ze het re-integratie proces aan gaan (Doekhie et al., 2017).

Een document dat goed aansluit op bovenstaande is "Gevangenis van de toekomst" van Deckwitz, Van Hattum, en Uygul (2010). Hierin wordt onder andere gekeken naar de vraag: 'Hoe voorkomen we dat gedetineerden die ernstige feiten hebben gepleegd en een lange straf moeten ondergaan, na hun vrijlating recidiveren?' Belangrijk hierin is dat er beter gekeken moet worden naar wat er gedaan kan worden tijdens detentie. Dat wil zeggen, dat er niet pas in de laatste fase, wanneer de mogelijkheden voor verlot in het vizier komen, naar het sociale domein moet worden gekeken. Zo wordt er bijvoorbeeld gedacht aan de mogelijkheden van internet binnen detentie. Ondanks alle veiligheidseisen waar dit mogelijk aan zal moeten voldoen is het vreemd dat gedetineerden er geen gebruik van kunnen maken. Voor bijna alle contacten met organisaties en instanties is internettoegang tegenwoordig noodzakelijk. Denk hierbij aan de mogelijkheden gericht op onderwijs, het intensiveren van contacten met naasten en met hulpverleningsorganisaties. Dit zorgt voor het ontwikkelen van de eigen regie wanneer hiermee zelfstandig aan de slag kan worden gegaan. Er wordt gezegd dat de digitale wereld een onmisbare schakel is bij de zorg in deze tijd en het terugdringen van recidive.

Verder wordt er beschreven dat gedetineerden vaak ervaren dat er sprake is van onvoldoende en zinloos werk, wat alleen maar negatieve gevoelens oproept. Er is juist grote behoefte aan een zinvolle dagbesteding.

Het systeem van werken tijdens de detentie roept weerstand op. Dit heeft te maken met het feit dat deelname verplicht is. Dat is natuurlijk niet zo vreemd, maar het is vaak geestdodend en vervelend werk. Terwijl er gezegd wordt dat ze graag uitdagender en winstgevender werk zouden willen verrichten. Ook om de kosten binnen detentie te drukken en om iets terug te kunnen doen voor de maatschappij. Je hier tegen verzetten is weinig zinvol, en het open en eerlijk kunnen zeggen wat je vindt of denkt, is vaak niet mogelijk richting personeel of medegedetineerden. Wanneer er vervolgens gekeken wordt naar wat er verbeterd kan worden, heeft dat vooral te maken met dat er meer gekeken zou moeten worden naar de individuele gedetineerde. De regelgeving binnen detentie is veelal gericht op het tegengaan van excessen van een enkeling zo wordt gezegd. Daarnaast zouden ze graag meer zeggenschap willen hebben en duidelijkheid over de detentieroute. Dit heeft als doel om plannen richting de toekomst te kunnen maken. Vanuit bovengenoemde punten is er ook een programma Modernisering Gevangeniswezen opgestart waarin onder andere het volgende aan bod komt:

- Screening bij binnenkomst: Dit zou er voor moeten zorgen dat er meer gekeken wordt naar het individu en het gewenste niveau van zorg en beveiliging. Dit heeft als doel om meer op maat te werken.
- Een individueel Detentie & Re-integratieplan: Het is de bedoeling om een weg in te slaan waarbij meer naar het individu gekeken wordt. Wat is er nodig en mogelijk bij deze specifieke gedetineerde? Ook is het de bedoeling dat hij meer zeggenschap krijgt en dat is duidelijk een wens van langgestraften (Deckwitz et al., 2010). Daarnaast wordt gezegd dat dit plan vooral tijdens de detentieperiode de nodige aandacht moet verdienen. Hiermee wordt bedoeld dat het dagprogramma moet bestaan uit onderwijs, arbeid, meer sport en interventies gericht op bewustwording van denkpatronen, houding en schuldverwerking. Hier valt bijvoorbeeld de gezinsbenadering onder (Dienst Justitiële Inrichtingen, 2018) als ook de dader-slachtoffer mediation (Dienst Justitiële Inrichtingen, 2018). Beide richten zich op de sociale rollen (oorspronkelijke context en verworven context) en herstel. Het onderwijs moet breder worden gemaakt en passen bij de mogelijkheden en de interesse van de gedetineerde. De eerder genoemde arbeidsmogelijkheden moeten meer gericht worden op zinvolheid en niet op bezighouden.

Het zou mogelijk meer bedrijfsgericht moeten zijn waarbij ingezet wordt op coördinerende- en kwaliteitsbanen met productieafspraken en werkoverleggen. Dit zorgt voor meer verantwoordelijkheid en bewegingsruimte. Verder is de nazorg van belang, maar vooral tijdens de detentieperiode is meer winst te boeken gericht op het leven buiten.

- Inzetten op het aanwijzen van PI's die zich richten op langgestraften, om zo het dagprogramma meer in te richten op de behoeften van deze groep mensen. Houdt daarbij rekening met de ligging en inrichting van het arbeidsbedrijf zoals hierboven werd geschetst. De aard van de PI heeft invloed op het welzijn van een gedetineerde. Inzetten op passend werk en een daar bijbehorend inkomen zou ook een positieve wending kunnen geven. Dit met het doel om aan te kunnen sluiten bij het leven in de maatschappij buiten.

Aansluitend hierop wordt in dit document de volgende stelling uitgesproken door Van Tuinen, de voormalig directeur van PI Norgerhaven en de Forensisch Psychiatrische Kliniek te Assen: "Iedere gedetineerde moet bij binnenkomst in detentie, en daarna periodiek herhaald, systematisch medisch-psychiatrisch gescreend worden volgens een gestandaardiseerde methode en zo nodig, adequate zorg en behandeling krijgen, vergelijkbaar met het niveau dat voor de mensen in de samenleving gebruikelijk is." Verder zegt hij: "Zonder wezenlijke verdieping in de primitieve kern van het straffen en de gevangenisstraf, de tenuitvoerlegging in de gevangenis, oorzaken van delinquent gedrag, agressie en gewetenloosheid, ontstaat er geen wetenschappelijk gefundeerde aanpak van dit maatschappelijk probleem en geen hoop op een beter functionerend gevangeniswezen. In dat gevangeniswezen is weinig hoop te ontdekken".

Nazorg na detentie moet gericht zijn op terugdringing van recidive om de maatschappij veiliger te maken. Hiermee wordt bedoeld dat een gedetineerde niet gelijk terugvalt in crimineel gedrag. Het is een misverstand dat de reclassering deze taak op zich neemt. Dit is namelijk sinds 2005 niet meer zo. Zij zijn alleen verantwoordelijk voor het toezicht op de naleving van de justitiële voorwaarden. Ondertussen zijn het de gemeenten die de nazorg moeten uitvoeren en dit gaat vaak middels een zogeheten coördinator Nazorg (Rijksoverheid, z.d.). Deze persoon heeft de taak om iemand te ondersteunen bij de terugkeer in de maatschappij. Daarnaast hebben alle PI's een re-integratiecentrum (RIC) waar een Detentie & Re-integratieplan opgesteld kan worden. Verder wordt er gezegd dat na detentie de ex-gedetineerde een vrij burger is met of zonder reclasseringstoezicht. Daarom is het van belang dat in de PI's voldoende aandacht wordt besteed aan de terugkeer in de maatschappij en de vestiging in een gemeente in Nederland. Er wordt ingezet op vier leefgebieden, namelijk: huisvesting, dagbesteding, financiën en zorg. Dat laatste kan te maken hebben met geestelijke gezondheidszorg, verslavingszorg of ondersteuning door maatschappelijk werk. Het belangrijkste onderdeel om nazorg te laten slagen heeft te maken met de snelheid van de organisatie. Het is belangrijk dat de nazorg goed aansluit op de detentie. Het blijkt dat de meesten moeite hebben om het leven weer op te pakken na een lange straf. Dit heeft onder andere te maken met het verlies van familie die overleden is of familie die geen contact meer wil. Verder blijkt er weinig zicht op betaald werk en zijn er geen mogelijkheden om goed onderwijs te volgen. Verder bleken zowel het verkrijgen van goede huisvesting als het aangaan van (intieme) relaties behoorlijke obstakels te zijn. Het hervinden van zelfbeschikking, agency, werd als moeizaam bestempeld. In detentie werd alles, maar dan ook echt alles, door anderen bepaald (Nederlandse Vereniging voor Criminologie, 2017).

Uit vele onderzoeken is gebleken dat vooral de eerste 72 uur na detentie van belang zijn om recidive te voorkomen.

Daarom is het noodzakelijk dat de nazorg al binnen detentie opgezet wordt. Informatie-uitwisseling tussen de gemeenten en de PI is van enorm belang. Er wordt verder gebruik gemaakt van de levensloopbenadering, waarbij gekeken wordt wat voor de detentieperiode al goed ging en wat met de nodige ondersteuning beter zou kunnen gaan. Er moet niet vergeten worden dat detentie ook vaak verlies van belangrijke zaken betekent. Denk hierbij maar aan het kwijtraken van een woning, werk, ontstaan van schulden en wegvallen van psychische hulp. Daar komt bij dat in detentie er andere behandelaren zijn en er nogal eens gebrekkige informatieoverdracht is tussen instellingen. Dit zorgt dan niet voor de gewenste continuïteit. Het doel is om ervoor te zorgen dat er zo min mogelijk instabiliteit ontstaat na detentie om recidive te voorkomen. Er is echter geen verplicht wettelijk kader dat voorschrijft dat de gedetineerde moet meewerken aan het zorgprogramma en daarin is dan ook nog winst te behalen voor de overheid. Want alleen het uitzitten van een detentieperiode wordt niet als genoeg gezien om ervoor te zorgen dat er sprake is van recidivevermindering (Deckwitz et al., 2010).

Casus uit de praktijk

Om de directe praktijk te betrekken is er een gedetineerde uit de PI Veenhuizen geïnterviewd. Deze persoon heeft in totaal zo'n 20 jaar van zijn leven vastgezet waarvan zijn langste periode vier jaar achtereen was. Hiermee valt hij niet per definitie onder de beschreven doelgroep van langgestraften, maar heeft hij wel meer dan een derde deel van zijn leven gedetineerd gezeten. Ondanks de strenge opvoeding van zijn ouders is hij op het verkeerde pad terechtgekomen met allerlei omzwervingen door Nederland. Zijn slechtste periode kende hij in Amsterdam waar hij zich voornamelijk bezig heeft gehouden met diefstal, drugshandel en oplichting. Ondanks dit gegeven heeft hij ook perioden gekend van een vrij normaal bestaan met werk, relaties en een eigen huishouden. Zo heeft hij ook een drietal kinderen. Met name de periode van een half jaar, waarin hij basecoke heeft gerookt, hebben hem weer op het slechte pad gebracht. Wat opvalt tijdens het gesprek is dat er sprake lijkt te zijn van intrinsieke motivatie. Dit blijkt uit het feit dat hij zegt nu echt aan de slag te willen gaan met zijn problemen en zijn rol als vader op te willen pakken door er voor zijn kinderen te zijn.

Wat hem vooral tegenvalt aan het leven buiten detentie is dat je er eigenlijk alleen voor staat in de maatschappij. De snelheid van de maatschappij waarin je van alles moet is enorm. Daarnaast zijn er allerlei verwachtingen die mede door de prestatie maatschappij worden opgelegd, maar waarvan je geen enkele weet hebt wanneer je buiten staat. In detentie wordt hier toch weinig aandacht aan besteed en dat zou beter kunnen zegt hij. Door zijn ervaringen binnen de PI kan hij beschouwd worden als ervaringsdeskundige. Met name de verplichtingen, dat alles op tijd geregeld moet worden en het rekening houden met anderen is iets dat behoorlijk lastig is na detentie, waardoor een terugval in de criminaliteit op de loer ligt. Na de vele jaren in detentie geeft hij aan nu echt het roer om te willen gooien. Hij moet aan zichzelf denken, wil vooral een eigen woonplek met zijn hond realiseren en passende dagbesteding. Daarnaast wil hij ook de rol van vader weer op zich nemen. Dit kon hij in detentie niet waardoor zijn kinderen niet op bezoek kwamen. Hij kon ze immers niets bieden. Hij wil straks graag beschikbaar zijn voor zijn kinderen en zou daarbij graag ondersteuning willen van een maatschappelijk werker. Hij heeft zich voorgenomen zich aan de voorwaarden van de reclassering te houden als ook de bewindvoering in te gaan om geen schulden op te bouwen, maar te kunnen bouwen aan een rustiger bestaan.

Wanneer we hem vragen naar zijn ervaringen binnen de PI in Nederland geeft hij aan dat het in Duitsland een stuk beter geregeld was. Zo werd er beter ingezet op passende arbeid, scholing en vonden er gesprekken plaats met een maatschappelijk werker die helpend waren.

De groepsgesprekken binnen de huidige PI stellen weinig voor, omdat er niet doorgevraagd wordt naar de kern van problemen en dat ervaart hij als een gemiste kans. Hij wil dan ook meedenken om meer inhoud te geven aan de psychosociale begeleiding binnen de PI. Verder zegt hij ook te ervaren dat de meeste medewerkers weinig tot geen contact maken met de gedetineerden terwijl dat vaak wel gewenst is. Een meer persoonlijkere en menselijkere insteek ziet hij als helpende factor. Ondertussen heeft hij met auteur Deenen een goede band opgebouwd en ervaart hij de rol die zij als SPV i.o. aan neemt als erg prettig. Zo is het de bedoeling om samen met de psycholoog van de PI te gaan kijken naar zijn onderliggende problematiek waarmee hij graag aan de slag wil gaan. Dit ervaart hij als noodzakelijk om straks buiten de PI beter te kunnen functioneren en niet terug te vallen in oude patronen en criminaliteit. Hij besluit het interview met: "Mijn ervaring is dat een betere toekomst echt vanuit jezelf moet komen en dat je de onderliggende problemen aan moet pakken wanneer die er zijn. Zelf ben ik eindelijk zover om dat te gaan doen, want ik wil hier absoluut niet weer terug komen."

Rol van de SPV binnen de PI

Als SPV binnen de muren van een PI heb je beperktere mogelijkheden dan buiten de gevangenis muren als het gaat om het verlenen van sociaal psychiatrische zorg. De vrijheid is immers beperkt. Op dit moment is het nog niet duidelijk of de politiek veranderingen zal doorvoeren binnen de beschreven doelgroep. Tot die tijd is het volgens de auteurs van dit artikel voor de SPV van belang om te kijken naar wat er wel mogelijk is en hierin regie te nemen. Waar de psychiatrie niet altijd aanwezig is speelt het gemis van de sociale context een grote rol in de problematiek waar de gedetineerden mee kampen. Zoals hierboven beschreven lopen de meeste langgestraften tegen dezelfde probleemgebieden aan, zoals zingeving, psychische schade (suïcidaliteit), angst voor institutionalisering, afstomping en tijdsbesef. Hierin ligt een mooie uitdaging voor de SPV professional voor wie kijkt naar de uitgangspunten van de sociale psychiatrie (Mens en Gezondheid, 2013).

Bij aanvang van de detentieperiode zal het zaak zijn om in samenspraak met een psycholoog een screening af te nemen. Waar nodig kan op consultatie basis een psychiater ingezet worden. Dit zou er voor moeten zorgen dat er meer gekeken wordt naar het individu en het gewenste niveau van zorg en beveiliging. Dit heeft als doel om zorg op maat te kunnen leveren aan de gedetineerden. Tijdens deze screening zou het ook nuttig zijn om de intelligentie te meten om zo te kijken of er sprake is van bijvoorbeeld een licht verstandelijke beperking. Dit zal namelijk een andere benadering met zich meebrengen om te voorkomen dat gedetineerden overvraagd worden waardoor agressie gedrag het gevolg kan zijn. Verder is een dergelijke screening nodig om te onderzoeken of een gedetineerde wel in staat is om inzicht te hebben in zijn eigen coping. Hierbij gaat het om het kunnen kijken naar het delict gedrag in verhouding met de socialisatie om zo de achterliggende redenen te kunnen achterhalen. Op deze manier is het mogelijk om een patroon te kunnen doorbreken wat kan bij dragen aan het succesvol re-integreren in de maatschappij.

Vanuit het gedachtengoed herstelgericht werken kan de SPV aansluiten en samen oplopen met de gedetineerde om van daaruit te kijken naar een zinvolle dag invulling door middel van zinvol werk of een studie, het behalen van doelen binnen detentie, het vergroten/opbouwen van een sociaal netwerk en op zoek gaan naar vroegere interesses en deze wellicht weer activeren. Binnen detentie kan er gebruik worden gemaakt van de zorgbanenmarkt om te kijken naar mogelijkheden tot verdere ontwikkeling. Dit heeft als doel om meer aan te kunnen sluiten bij het leven in de maatschappij waarbij wordt ingezet op het voorkomen van marginalisering en uitsluiting.

Als dit inhoudt dat iemand met een straf van tien jaar een opleiding wil gaan volgen dan moet daar op ingezet worden, om zo de kans op een succesvolle re-integratie in de maatschappij te vergroten.

Verder dient de SPV in staat te zijn om een rol te kunnen spelen in het herenigen van het sociale netwerk van de gedetineerde als kinderen, familie en vrienden. Dit kan worden gedaan doormiddel van het organiseren en leiden van familiegesprekken. In deze systeemgesprekken kan met elkaar gekeken worden naar de oorspronkelijke- en verworven context. Hiermee wordt bedoeld dat de rollen van zowel voor als tijdens de detentie periode met elkaar besproken worden en hoe de gedetineerde in de toekomst wil functioneren binnen de sociale context. Bij complexe vraagstukken kan ervoor gekozen worden om een systeemtherapeut te betrekken om een systemische behandeling op te starten.

In de rol van kwaliteitsbevorderaar kan de SPV trainingen geven waarin gewerkt wordt aan re-integratie in de maatschappij, het geven van psycho-educatie en het aanleren van steunende coping mechanismen. Zo is Dialectische Gedragstherapie (DGT) een voorbeeld van een training waarbij oefenen en aanleren van vaardigheden centraal staat. Daarnaast kan runningtherapie/wandeltherapie ingezet worden in het kader van gezondheidsbevordering op alle leefgebieden. Eerder in dit artikel kwam langdurige blootstelling aan traumata aan bod. Kijkend naar trauma en behandeling kan er worden gesproken over drie fasen. Deze fasen zijn onderverdeeld in de stabilisatiefase, verwerkingsfase en integratie. Met name in de stabilisatiefase is het de bedoeling om spanningen en emoties te leren reguleren en het creëren van een stabiele leefsituatie zonder al te veel druk en stress door andere factoren dan het trauma (Psychologen vandaag, z.d.). In deze fase zou een rol voor de SPV kunnen liggen. Zowel op stressmanagement niveau door middel van bijvoorbeeld ontspanningstechnieken, mindfulness of ademhalingsoefeningen als ook in het creëren van veiligheid in de directe leefomgeving van de gedetineerde. Hierbij kan het gaan om het ondersteunen van de gedetineerde bij abstinentie van middelen, stoppen van zelfdestructief gedrag, aangaan van relaties die te vertrouwen zijn binnen en buiten de PI en uit de weg gaan van onveilige situaties als geweld (Najavits, 2010).

In de PI is het voor de SPV van belang om goed op de hoogte te zijn van de sociale kaart van de gedetineerde. Dit moet een landelijke kaart zijn vanwege de niet regio gebonden spreiding van de langgestraften. Zoals eerder is beschreven blijkt dus dat vooral de eerste 72 uur na detentie van belang zijn om recidive te voorkomen. Daarom is het noodzakelijk dat de nazorg al binnen detentie opgezet wordt. Als communicator moet de SPV daarom nauw samenwerken met het re-integratiecentrum (RIC) waar een Detentie & Re-integratieplan opgesteld kan worden. Informatie-uitwisseling tussen de gemeenten en de PI is daarom enorm van belang. Daar komt bij dat in detentie er andere behandelaren zijn en er nogal eens gebrekkige informatieoverdracht is tussen instellingen. De SPV kan een bijdrage leveren aan de borging van de gewenste continuïteit door de coördinatie op zich te nemen. Het doel is dan ook om ervoor te zorgen dat er zo min mogelijk instabiliteit ontstaat na detentie om recidive te voorkomen. Daarbij is het ook van belang om samen met de gedetineerde ervoor te zorgen dat klachten als suicidaliteit, angst voor institutionalisering (verlies van zelfbeschikking en keuzevrijheid), afstomping, en verlies van tijdsbesef te voorkomen of te behandelen. Contact blijven houden met het leven buiten is dan ook van belang. Inzet van social media en internet is dan ook iets wat van toegevoegde waarde zou kunnen zijn. Als laatst is de kans ook aanwezig dat er zorg mijden. De SPV heeft dan ook een signalerende taak en kan overgaan tot bemoeizorg. Daarnaast is het belang om de bewaarders mee te nemen en voor te lichten.

Tot slot

Concluderend vinden de auteurs van dit artikel dat de SPV een belangrijke functie kan bekleden binnen de PI. Vanuit de theorie wordt gehamerd op een meer individuele aanpak gericht op de wensen en ontwikkelmogelijkheden van de gedetineerde. Daarnaast dient er meer oog te zijn voor de sociaal, cultureel en maatschappelijke context van waaruit de gedetineerde afkomstig is, maar waar hij zich in de toekomst ook weer in gaat bewegen. Zingeving, hoop en zicht op een toekomst met mogelijkheden gericht op scholing en zinvol werk zijn belangrijke pijlers binnen de PI. Dit sluit naadloos aan bij het gedachtegoed van de SPV die handelt vanuit de uitgangspunten van de sociale psychiatrie. Verder beschreef Van der Hoeven (2011) al dat zich in de Nederlandse penitentiaire inrichtingen veel psychiatrische patiënten bevinden. Globaal komen de volgende cijfers naar voren: Psychotisch stoornissen, waaronder veel schizofrenie, tussen de 3 en 7%. Depressieve stoornissen tussen de 4% en 22%, persoonlijkheidsstoornissen rond de 50%, zwakbegaafdheid en verstandelijke beperking rond de 15% en verslavingsproblematiek ruim 50%. Het is natuurlijk niet zo dat iedere gedetineerde "verpsychiatriseerd" moet worden, maar de cijfers liegen niet. Daardoor is een agogische hulpverlener mogelijk niet altijd toereikend, omdat deze gewoonweg niet de meest geschikte achtergrond heeft. De SPV is een generalist die met zijn brede blik zowel de psychiatrische problematiek aan kan pakken als ook de gedetineerde die op verschillende levensgebieden vast is gelopen, maar niet persé psychiatrisch belast is. De SPV streeft als doel na het voorkomen van marginalisatie en uitstoting en dat past goed bij de gehele gedetineerde doelgroep. Uit het interview met een gedetineerde komt duidelijk naar voren dat het gevoel heerst er alleen voor te staan in de maatschappij en dat er veel verwachtingen zijn waaraan moet worden voldaan. Echter is het huidige re-integratie traject nog niet toereikend. Er is geen passend aanbod op het gebied van scholing of arbeid en ook is er weinig oog voor het individu. Daarnaast hebben de huidige modules gericht op coping en terugvalpreventie te weinig diepgang om echt als helpend te worden ervaren. Al met al stroken theorie en praktijk nog niet met elkaar waardoor er een uitgewezen kans voor de SPV ligt om bruggen te bouwen tussen de cliënt, PI en de RIC's. Dit met als doel de krachten te bundelen om succesvolle re-integratie in de maatschappij te bewerkstelligen.

Literatuur

- Deckwitz, T., Van Hattum, W. F., & Uygul, D. (2010). *De gevangenisstraf van de toekomst*. Geraadpleegd op 17-04-2019, van <https://www.rug.nl/research/portal/files/2355613/GevangenisstrafvandeToekomst.pdf>
- Dienst Justitiële Inrichtingen. (z.d.). *Straffen en maatregelen*. Geraadpleegd op 19-04-2019, van https://www.dji.nl/justitiabelen/justitiabelen_in_forensische_zorg/straffen-en-maatregelen.aspx
- Dienst Justitiële Inrichtingen. (2018). Als eerste penitentiaire inrichting in Nederland heeft de PI Almelo een Centrum voor *Herstel en Re-integratie binnen de gevangensmuren*. Wat is de gedachtegang hierachter en wat houdt het in? Geraadpleegd op 19-04-2019, van <https://www.dji.nl/pers-media/uit-de-praktijk/centrum-voor-herstel-en-re-integratie-in-gevangenis-almelo.aspx>
- Dienst Justitiële Inrichtingen. (2018). *Productenboek: Gezinsbenadering PI Veenhuizen*. Geraadpleegd op 19-04-2019, van https://www.dji.nl/binaries/Productenboek_Gezinsbenadering%20PI_Veenhuizen_tcm41-318244.pdf
- Doekhie, J., Dirkwager, A., & Nieuwbeerta, P. (2017). *Het rechte pad*. Toekomstverwachtingen van langgestrafte gedetineerden in.. Geraadpleegd op 17-04-2019, van <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/56141>
- CBS. (2016). *Minder gedetineerden in gevangnissen*. Geraadpleegd op 21-04-2019, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/49/minder-gedeteneerden-in-gevangnissen>
- Haney, G. (2006). *The Wages of Prison Overcrowding: Harmful Psychological Consequences and Dysfunctional Correctional Reactions*. Geraadpleegd op 22-04-2019, van https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1360&context=law_journal_law_policy

- Hoeven, Van der, E. (2011) *De Sociaal Psychiatrisch Verpleegkundige achter tralies*. <https://www.venvn-spv.nl/pdfs/studiemiddagen/regio-verslagen/20120315-de-spv-achter-tralies.pdf>
- Info nu. (z.d). *Rechtssysteem in Nederland*. Geraadpleegd op 14-04-2019, van <https://wetenschap.infonu.nl/recht-en-wet/145997-rechtssysteem-in-nederland.html>
- Kuijck, Y. A. J. M. van, Liem, M. C. A., & Raes, B. C. M. (2016). *Detentiebeleving van (levens)langgestraften. Een empirische pilotstudie*. Geraadpleegd op 17-04-2019, van <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/45923>
- Leigey, M.E. & Ryder, M.A. (2015). 'The Pains of Permanent Imprisonment Examining Perceptions of Confinement Among Older Life Without Parole Inmates', *International journal of offender therapy and comparative criminology* 2015-59(7), p. 726-742. Geraadpleegd op 22-04-2019, van <https://fscollab.tcnj.edu/2012/06/14/the-pains-of-permanent/>
- Liem, M. & Kunst, M.J.J. (2011). 'Is There a Recognizable Post-Incarceration Syndrome among Released "Lifers"?' , *International Journal of Law and Psychiatry* 2011-33, p. 333-337. Geraadpleegd op 22-04-2019, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160252713000344>
- Mens en Gezondheid (2013). *Sociale psychiatrie: aandacht voor de cliënt en zijn context*. Geraadpleegd op 16-05-2019, van <https://mens-en-gezondheid.infonu.nl/ziekten/109701-sociale-psychiatrie-aandacht-voor-de-client-en-zijn-context.html>
- Najavits, L.M. (2010). Seeking Safety. *Handboek trauma en verslaving*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum, p.120.
- Psychologenpraktijk Vandaag (z.d.). *Traumabehandeling*. Geraadpleegd op 16-05-2019, van <https://www.praktijkvandaag.nl/behandeling-voor-psychotrauma-ptss>
- Rijksoverheid. (z.d.). *Hoe is de nazorg voor gedetineerden geregeld*. Geraadpleegd op 19-04-2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/recidive/vraag-en-antwoord/hoe-is-de-nazorg-voor-gedeteneerden-geregeld>
- Rijksoverheid. (z.d.). *Straffen en maatregelen voor volwassenen*. Geraadpleegd op 21-04-2019, <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/straffen-en-maatregelen/straffen-en-maatregelen-voor-volwassenen>
- Sande, Van de, L. (2007). *De tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf: een paradoxale taak*. Een beschouwing vanuit de praktijk van het Nederlandse gevangeniswezen. Geraadpleegd op 18-04-2019, van <https://ugp.rug.nl/LPJG/article/view/31987>
- Teeven, F. (2013). *Masterplan DJI 2013 - 2018*. Geraadpleegd op 21-04-2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2013/06/19/masterplan-dji-2013-2018>
- Weijters, G., Verwey, S. en Tollenaar, N. (2017). *Recidive onder justitiabelen in Nederland*. Een verslag over de periode 2004 tot en met 2016. Geraadpleegd op 14-05-2019, van https://www.wodc.nl/binaries/FS2017-5_2768_tcm28-299134.pdf